

[ARTYKUŁ RECENZOWANY]

Młodzi w ochotniczych strażach pożarnych

Young people in volunteer fire brigades

DOI: 10.26368/17332265-61/62-1/2-2023-1

MONIKA CHRZCZONOWICZ

Stowarzyszenie Klon/Jawor
monika.chrzczoneowicz@klon.org.pl

BARTŁOMIEJ ROBAK

Związek Ochotniczych Straży
Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej
bartlomiej.robak@wp.pl

SŁOWA KLUCZOWE

ochotnicze straże
pożarne, młodzieżowe
drużyny pożarnicze,
formy aktywności
młodzieży,
finansowanie
ochotniczych
straży pożarnych,
profesjonalizacja
ochotniczych straży
pożarnych

KEYWORDS

volunteer fire brigades,
youth fire brigades,
forms of youth
activity, financing of
volunteer fire brigades,
professionalization of
volunteer fire brigades

ABSTRAKT

Artykuł przedstawia sytuację młodzieży w ochotniczych strażach pożarnych, czyli oddolnym ruchu społecznym, na którym opiera się w Polsce nie tylko bezpieczeństwo przeciwpożarowe i szeroko rozumiane ratownictwo, ale także społeczeństwo obywatelskie w małych społecznościach Polski lokalnej. Punktem wyjścia są wyniki badań ochotniczych straży pożarnych i młodzieży w nich działającej z 2021 roku, przeprowadzonych w ramach projektu Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej „OSP - potencjał młodych”. Specyfikę ochotniczego ruchu strażackiego zestawiono w artykule z całym sektorem pozarządowym w Polsce, a także odniesiono do relacji z podstawowymi partnerami strażaków ochotników - reprezentującą rząd Państwową Strażą Pożarną i samorządem gminnym. Głównym celem autorów jest pokazanie problemów, potencjału i perspektyw rozwoju młodych ludzi w ochotniczych strażach pożarnych, a także naświetlenie zmian, które zachodzą w strażackim ruchu ochotniczym w Polsce.

ABSTRACT

The article presents the situation of young people in volunteer fire brigades, a grass-roots social movement in which fire safety, broadly understood rescue, as well as civil society actions in small local communities in Poland, are based. The starting point are the results of a research on volunteer fire brigades and young people who work in them, conducted in 2021 as part of the project of the Association of Volunteer Fire Brigades of the Republic of Poland „OSP - the potential of youth”. In the article the specificity of the volunteer firefighting movement is compared with the entire non-governmental sector in Poland. In addition, the relationships with the main partners of volunteer firefighters: the State Fire Service that represent the government and the local government have been discussed. The main goal of the authors is to highlight problems, potential and prospects of young people in volunteer fire brigades, as well changes that are taking place in the volunteer fire brigades in Poland.

Ochotnicze straże pożarne w Polsce są specyficznymi organizacjami. Choć formalnie mają status stowarzyszeń, nie zawsze w świadomości swoich członków, sektora pozarządowego czy nawet lokalnych społeczności tak właśnie są postrzegane. Nie sposób jednak pominąć w rozważaniach o przyszłości trzeciego sektora około szesnastu tysięcy ochotniczych straży pożarnych - organizacji, które są nie tylko coraz ważniejsze w realizacji polityki bezpieczeństwa państwa (ochrona przeciwpożarowa, ratownictwo techniczne, ratownictwo medyczne, obrona cywilna), ale także stanowią kluczowy podmiot społeczeństwa obywatelskiego Polski lokalnej, powiatowej.

Strażak to wciąż lider zaufania wśród zawodów - według badań firmy SW Research z kwietnia 2022 roku był najlepiej ocenianym zawodem w Polsce. Aż 81% badanych wskazało, że to najbardziej poważana profesja. W edycji tego badania z 2021 roku także strażak wygrał ranking. Na drugim miejscu w rankingu w 2021 i 2022 roku uplasował się ratownik medyczny. Piotr Zimolzak z SW Research tak komentował wyniki: „Ratowanie zdrowia i życia niejednokrotnie wiąże się z dużą dozą poświęcenia i bohaterstwa, co w naturalny sposób wywołuje w społeczeństwie wysoki szacunek dla przedstawicieli związanych z tą dziedziną życia. To tłumaczy tak wysoką pozycję strażaka i ratownika medycznego” (<https://swresearch.pl>).

Poruszanie tematyki przyszłości ochotniczych straży pożarnych na tle całego sektora jest więc ważne z dwóch powodów:

- potrzebujemy dyspozycyjnych, wyszkolonych strażaków ratowników, którzy uzupełnią system zawodowych straży (Państwowa Straż Pożarna) oraz innych służb ratowniczych,
- potrzebujemy aktywnego społeczeństwa obywatelskiego na każdym poziomie wspólnot lokalnych, działającego również w innych dziedzinach - kulturze, rozwoju lokalnym, pracy z dziećmi i młodzieżą.

Tego wszystkiego jednak nie będziemy w stanie zorganizować bez budowania i wymiany oddolnych kadr, bez wsparcia działalności ochotniczych straży pożarnych przez ludzi młodych. W artykule przybliżono problemy, potencjał i perspektywy rozwoju młodych ludzi w ochotniczych strażach pożarnych, pokazano również zmiany, które zachodzą w samych ochotniczych strażach pożarnych w Polsce.

To właśnie praca z młodymi ludźmi i przygotowanie młodzieży stały się - jako jeden z najważniejszych elementów ze względu na wymianę pokoleniową w ochotniczych strażach pożarnych - przyczynkiem do realizacji projektu „OSP - potencjał młodych”, prowadzonego przez Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz Stowarzyszenie Klon/Jawor. Pierwszym etapem realizowanego projektu były przeprowadzone w 2021 roku badania, pozwalające lepiej zrozumieć sytuację młodzieży w ochotniczych

strażach pożarnych. W badaniach skupiono się na perspektywie zarówno zarządów straży, jak i samej młodzieży.

W raporcie wykorzystano cztery źródła danych:

- wyniki badania ankietowego przeprowadzonego wśród 568 jednostek ochotniczych straży pożarnych,
- wyniki badania ankietowego przeprowadzonego wśród młodzieży (572 osoby) angażującej się w działania ochotniczych straży pożarnych,
- wywiady indywidualne przeprowadzone wśród członków zarządu, opiekunów młodzieżowych drużyn pożarniczych oraz młodych osób włączających się w działania ochotniczych straży pożarnych (dwanaście wywiadów),
- sprawozdania roczne ochotniczych straży pożarnych (tak zwane raporty OSP, wprowadzane obecnie do systemu statystycznego „Ochotnik OSP”) za 2014 i 2019 rok, które jednostki składają do Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej.

Powstały w 2021 roku raport zestawiono między innymi z dwoma poprzednimi badaniami ochotniczych straży pożarnych, prowadzonymi przez zespół badawczy Stowarzyszenia Klon/Jawor - „Ochotnicze Straże Pożarne w Polsce” z 2012 roku i „Ochotnicze straże pożarne - lokalne centra kultury” z 2016 roku. Podstawowa część każdej edycji badań stanowi dobry materiał porównawczy, poszerzony o dziedzinowy aspekt działalności ochotniczych straży pożarnych - kulturę (w 2016 roku) i młodzież (w 2021 roku).

Jak zatem wygląda sytuacja młodych ludzi w ochotniczych strażach pożarnych? Jakie są motywy zaangażowania młodzieży? Jakie są możliwości? I jak, działając w ochotniczych strażach pożarnych, sprostać wyzwaniom współczesności?

Ogólne dane o ochotniczych strażach pożarnych

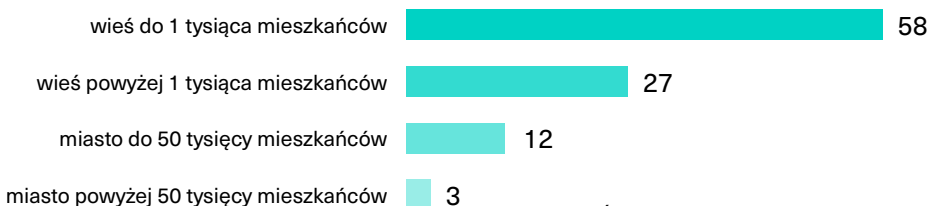
W 2021 roku w Polsce działały 15 943 jednostki ochotniczych straży pożarnych, które zrzeszały 620 040 osób pełnoletnich i 78 438 dzieci i młodzieży do osiemnastego roku życia (*Dane z systemu...* 2023). To liczna grupa i licząca się forma działania w sektorze społecznym. Formalnie ochotnicze straże pożarne to stowarzyszenia, lecz ze specyficzną rolą i określonymi funkcjami. Jedną z cech wyróżniających ochotnicze straże pożarne wśród innych organizacji społecznych jest lokalność działania. Według cyklicznych badań dotyczących kondycji organizacji pozarządowych w 2021 roku ogólna liczba organizacji zarejestrowanych w Polsce (bez ochotniczych straży pożarnych¹) wynosiła 138 tysięcy podmiotów - 107 tysięcy stowarzyszeń oraz 31 tysięcy

¹ Formalnie ochotnicze straże pożarne to stowarzyszenia, ale w związku z ich specyfiką grupa straży nie była ujmowana w tym badaniu.

fundacji (według rejestru REGON). Z tej liczby 26% ma swoją siedzibę na wsi, a 24% - w małych miastach (do 50 tysięcy mieszkańców). Im większa miejscowość, tym organizacja działa na szerszą skalę. Podmioty o lokalnej skali działania częściej można spotkać na wsi, a organizacje o ogólnopolskim czy międzynarodowym zakresie działalności - w największych miastach (powyżej 200 tysięcy mieszkańców).

Zestawiając powyższe dane - dotyczące ochotniczych straży pożarnych i pozostałej części sektora pozarządowego - wyraźnie widać, jak ważnym elementem krajobrazu wiejskiego sektora społecznego są ochotnicze straże pożarne. Aż dwie trzecie jednostek straży działa w gminach wiejskich.

Ilustracja 1. Wielkość miejscowości będącej siedzibą ochotniczej straży pożarnej (udział procentowy)

Źródło: Charycka, Gumkowska 2021.

Największą liczbę ochotniczych straży pożarnych w stosunku do liczby mieszkańców odnotowujemy w regionach centralnych, wschodnich i południowych. Są to tereny o najniższej liczbie innych organizacji w stosunku do liczby mieszkańców. Ochotnicze straże pożarne stanowią w tych regionach swoisty zamiennik - alternatywę dla pozostałych organizacji pozarządowych, przejaw aktywności obywatelskiej będący w określonych środowiskach ważną formą samoorganizacji społecznej.

Działania ochotniczych straży pożarnych – nie tylko ratownictwo

Można powiedzieć, że aktywna ochotnicza straż pożarna to aktywna wieś i aktywna społeczność lokalna. Oczywiście główną działalnością badanych jednostek w 2021 roku były działania ratownicze (96%) (Charycka, Gumkowska 2021, s. 7). Najważniejsze działania pozaratownicze, zgodnie z badaniem Stowarzyszenia Klon/Jawor z 2021 roku, to:

- organizacja lokalnych uroczystości lub udział w lokalnych uroczystościach (97%),
- działalność prewencyjna, na przykład pogadanki w szkole (87%),
- podtrzymywanie lokalnych zwyczajów i tradycji (76%),
- udział w zawodach sportowo-pożarniczych (73%),
- wsparcie materialne lub niematerialne osób potrzebujących (64%).

Na kolejnej pozycji znalazło się prowadzenie młodzieżowej drużyny pożarniczej (62%). Warto również zaznaczyć, że osobnym rodzajem aktywności jest prowadzenie dziecięcej drużyny pożarniczej, zadeklarowane przez 21% badanych.

„Poza ratownictwem mamy bardzo szerokie spektrum działania, bo my jako OSP w małej miejscowości, która liczy powyżej 500 osób, stanowimy centrum aktywności obywatelskiej. Poza naszym stowarzyszeniem u nas nie ma innych organizacji, więc właściwie to my sprawujemy taką funkcję kulturalno-społeczną. Jako MDP i OSP [młodzieżowa drużyna pożarnicza i ochotnicza straż pożarna] organizujemy różne przedsięwzięcia, na przykład festyny, przedstawienia z okazji jasełek czy wieczornicy z okazji 11 listopada. Oczywiście prowadzimy różne projekty. Pod nami jest zespół ludowy, który jest grupą nieformalną, ale rozlicza się troszeczkę w ramach naszego stowarzyszenia. Organizujemy działalność sportową, wychowawczą, prowadzimy szkolenia, zawieszamy flagi w naszej miejscowości z okazji różnych świąt, organizujemy akcje typu sprzątanie naszej miejscowości - jest tego troszkę” (Charycka, Gumkowska 2021, s. 9).

Różnorodność działań jest związana także z inną cechą ochotniczych straży pożarnych - zróżnicowaniem członków pod względem wieku i płci. Ze sprawozdań za 2021 rok przesłanych przez niespełna 16 tysięcy ochotniczych straży pożarnych do Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej wynika, że w tych jednostkach z całej Polski jest zrzeszonych ponad pół miliona członków zwyczajnych, z tego blisko jedna dziesiąta to kobiety. Zestawiając dane z raportów ochotniczych straży pożarnych z 2018 i 2021 roku, można dostrzec wzrost w tym okresie liczby członkiń zwyczajnych aż o 22%. To obecność kobiet, choć nadal są w mniejszości, zmieniła i zmienia obraz ochotniczych straży pożarnych. W dużej mierze jest ona związana właśnie z tymi nowymi, pozaratowniczymi obszarami aktywności jednostek, choć oczywiście są także kobiece drużyny pożarnicze, rywalizujące w zawodach sportowo-pożarniczych, a wiele kobiet bierze aktywnie udział w akcjach i działaniach ratowniczo-gaśniczych jako członkinie jednostek operacyjno-technicznych. Innym czynnikiem wpływającym na podejmowanie przez strażę pozaratowniczych aktywności jest także wiek członków. Część ochotniczych straży pożarnych prowadzi młodzieżowe i dziecięce drużyny pożarnicze, mimo że nie zawsze ich członkinie i członkowie są ujmowani w ogólnych statystykach członkostwa. Nie zmienia to jednak faktu, że ochotnicze strażę pożarne są organizacjami wielopokoleniowymi. To zaś oznacza, że nie wszyscy mogą uczestniczyć w działaniach ratowniczych - ze względu na uwarunkowania prawne, kondycję fizyczną i zdrowotną czy osobiste powody i preferencje.

„Drużyna kobieca to są panie w wieku średnio 30, 40, 50 lat. Już ciężko im jest biec do akcji, więc odnajdują się w tych innych działaniach. Młodszy to adrenalina, działania ratownicze, szkolenia itd. Jeśli chodzi o starszych, bo też mamy członków honorowych i seniorów, to oni służą radą, podzieleniem się wspomnieniami, jeżeli organizujemy różne przedsięwzięcia historyczne. A jeśli chodzi o młodzieżową drużynę pożarniczą, to tutaj są działania troszkę odrębne aniżeli działania OSP” (Charycka, Gumkowska 2021, s. 11).

Wyzwania członkostwa

Wspominając o członkostwie, warto odnotować, że według najnowszych badań (Charycka, Gumkowska 2021, s. 11) w ciągu ostatnich pięciu lat do 96% badanych ochotniczych straży pożarnych przystąpiły nowe osoby. Ich motywacje były różne, choć na pierwszym miejscu była zgłaszana chęć pomocy ludziom w trudnej sytuacji (97% wskazań). Na drugim miejscu wymieniano prestiż związany z byciem strażakiem i wynikający z niego szacunek otoczenia (73%) oraz to, że do ochotniczej straży pożarnej należą znajomi lub przyjaciele (73%).

Średnia liczba członków ochotniczych straży pożarnych spadła w okresie 2010-2021 zaledwie z 42 osób do 38 osób (nie licząc członków młodzieżowych drużyn pożarniczych, których obecność podwyższa obecną średnią do niepełna 44 osób). Analogicznie z raportu dotyczącego kondycji organizacji pozarządowych w Polsce w 2021 roku wynika, że: „Od lat obserwujemy spadek liczby członkiń i członków w stowarzyszeniach - między 2010 a 2021 rokiem liczba osób zrzeszonych w przeciętnym stowarzyszeniu spadła z 35 do 25. Aktywność członkiń i członków jest większa w organizacjach zlokalizowanych na terenach wiejskich i w średnich miejscowościach, zaś wyraźnie mniejsza w największych miastach” (Gumkowska, Charycka, Bednarek 2021, s. 43).

Wydaje się zatem, że ochotniczych straży pożarnych nie dotyka w tak dużym stopniu kryzys członkostwa obserwowany w pozostałych podmiotach trzeciego sektora. Może to mieć związek zarówno z działalnością straży blisko człowieka (lokalnie), jak i właśnie ze wspomnianą różnorodnością pokoleń. Z drugiej strony w rozmowach z uczestniczkami i uczestnikami Szkoły Liderów Ochotniczych Straży Pożarnych (głównego działania w projekcie „OSP - potencjał młodych”, poprzedzonego omawianym badaniem) jednym z głównych problemów był brak „rąk do pracy” - osób angażujących się w działania. Także w wywiadach w badaniu ochotniczych straży pożarnych z 2021 roku (Charycka, Gumkowska 2021) pojawiły się opinie, że aktywność w jednostkach spada, ludzie mają coraz więcej innych zajęć i coraz rzadziej się angażują. „Brak osób chętnych do zaangażowania” pojawił się także na liście problemów i wyzwań, z jakimi borykają się strażę: „Jest kilka osób

aktywnych, których to ciągnie i mają pomysły, są pierwsi do roboty. Jak jest praca, służba, niektórzy są bardziej aktywni, niektórzy tylko przybiegają na wyjazdy, nie mają czasu, bo rodzina, praca. Ale jest taka część osób, która się garnie, straż to ich pasja i potrafią z przyjęcia wyjść jak zawyje syrena” (Charycka, Gumkowska 2021, s. 13).

Największe zaangażowanie zawsze jest wymagane od osób formalnie zarządzających organizacją. Ogólnie w zarządach organizacji społecznych przeciętnie zasiadają cztery osoby, ale liczba ta różni się w zależności od formy prawnej organizacji: w fundacjach są to dwie osoby, w stowarzyszeniach jest to pięć osób. W ochotniczych strażach pożarnych liczba ta jest jeszcze wyższa i wynosi sześć osób (13% straży), siedem osób (28%), osiem osób (8%) i powyżej ośmiu osób (34%). Tylko w 17% badanych jednostek zarząd liczył do pięciu osób. Tak liczne zarządy ochotniczych straży pożarnych to nie tyle wymóg prawny, ile pewne przywiązanie do tradycji: „W strukturze zarządu OSP są funkcje typowe dla większości stowarzyszeń: prezes, wiceprezes, skarbnik, sekretarz oraz funkcje związane z obowiązkiem utrzymania gotowości bojowej: naczelnik i zastępca naczelnika, gospodarz. Przydział funkcji wynika przede wszystkim z predyspozycji części druhów do pracy związanej z działalnością strażacką i z kompetencji innych osób, które realizują się w ogólnym zarządzaniu organizacją. Zarówno jedni, jak i drudzy są w OSP niezbędni - pisze Katarzyna Standerska (<http://publicystyka.ngo.pl>). - Ochotnicze straże różnią się między sobą zarówno liczebnością, jak i zakresem realizowanej działalności statutowej, a przede wszystkim tym, czy są czy nie są włączone w system ratowniczo-gaśniczy. Mimo tradycji obsadzenia licznych zarządów w OSP, w małych środowiskach wiejskich zdarzają się już minimalne, pięcioosobowe składy. Oprócz malejącego zaangażowania mieszkańców ma na to też wpływ obawa członków stowarzyszenia przed wzięciem na siebie obowiązków na całą kadencję, szczególnie że często brakuje im rozeznania, jakie konkretnie są to obowiązki”.

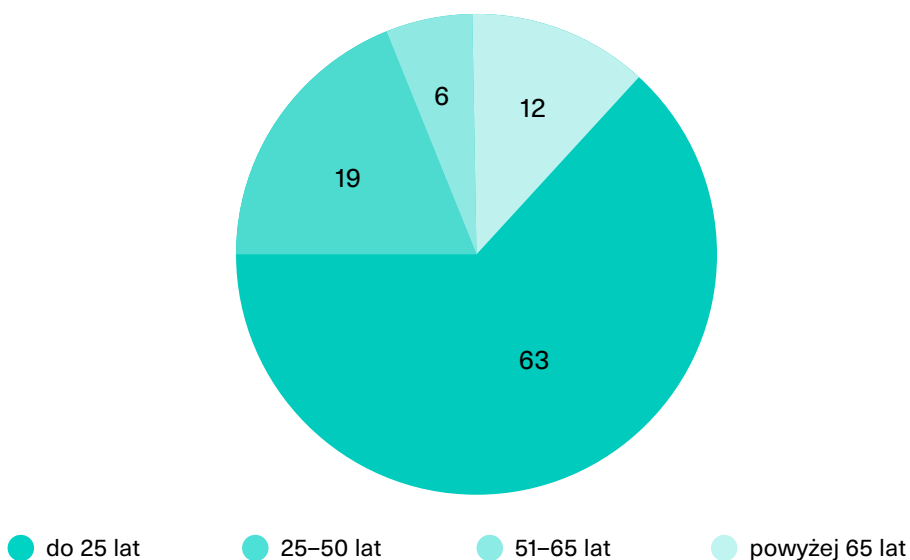
Zarządy ochotniczych straży pożarnych są bardziej różnorodne niż w pozostałych podmiotach trzeciego sektora. Najwięcej osób w zarządach straży było w wieku 25-50 lat, a 12% miało mniej niż dwadzieścia pięć lat. To wcale nie tak mało. Według badania kondycji organizacji pozarządowych w 2021 roku (Gumkowska, Charycka, Bednarek 2021, s. 39) w zdecydowanej większości organizacji (80%) żaden członek zarządu nie jest osobą poniżej trzydziestu lat, większość (70%) znajduje się w grupie wiekowej 30-60 lat. Tylko mniej więcej co dziesiąta osoba działająca w zarządach organizacji nie ukończyła jeszcze trzydziestego roku życia, dwukrotnie więcej jest osób sześćdziesięcioletnich i starszych. Z kolei w 55% organizacji w zarządach nie ma osób powyżej sześćdziesiątego roku życia.

W wywiadach indywidualnych prowadzonych w czasie badania ochotniczych straży pożarnych i młodzieży w nich działającej młodzieży członkowie zarządów zaznaczali, że wartością jest skład zarządu obejmujący osoby w różnym wieku. Takie zróżnicowanie składu zarządu tworzy przestrzeń do współpracy międzypokoleniowej i zapewnia zróżnicowanie perspektyw. Ułatwia także partnerskie relacje z młodzieżą, chcącą realizować różne pomysły.

Praca w zarządzie ochotniczej straży pożarnej to dla młodych ludzi także możliwość zdobywania przydatnych kompetencji. Na podstawie na przykład art. 3 ust. 2 Prawa o stowarzyszeniach i zapisów większości statutów ochotniczych straży pożarnych jednostki te dopuszczają do zasiadania w zarządzie małoletnich między szesnastym a osiemnastym rokiem życia (oczywiście większość zarządu muszą stanowić osoby pełnoletnie). Badanie „OSP - potencjał młodych” pokazuje, że ochotnicze straże pożarne wbrew pozorom relatywnie często włączają do zarządów ludzi bardzo młodych, poniżej dwudziestego piątego roku życia. Jesteśmy przekonani, że ta nauka zarządzania procentuje także na przyszłość.

Ilustracja 2. Struktura wieku osób zasiadających w zarządach ochotniczych straży pożarnych (w procentach)

Źródło: Charycka, Gumkowska 2021.

Finanse ochotniczych straży pożarnych

Aby dopełnić ogólny obraz ochotniczych straży pożarnych, warto spojrzeć na finanse. Ochotnicze straże pożarne mogą finansować swoją działalność z tych samych źródeł co inne stowarzyszenia. To olbrzymia szansa dla tych

jednostek, lecz często niewykorzystywana ze względu na nieświadomość druhów, mało liczne kadry zarządzające lub ograniczenia własnych statutów. Straże są jednak nieco silniej umocowane w prawodawstwie niż przeciętne stowarzyszenie. Wynika to obecnie z Ustawy z dnia 17 grudnia 2021 roku o ochotniczych strażach pożarnych (dalej: ustawa o OSP) oraz z Ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym. Podstawowa działalność ochotniczej straży pożarnej powinna być finansowana przede wszystkim ze środków samorządu gminnego (art. 10 ustawy o OSP) oraz - dodatkowo - z budżetu państwa (art. 32 ustawy o OSP). To specjalne środki przeznaczone tylko dla nich.

Samorząd gminny jest najważniejszym źródłem finansowania działalności ochotniczych straży pożarnych. Sposób finansowania zależy od praktyki w poszczególnych gminach - w jednych środki finansowe są przekazywane w ramach dotacji na konto ochotniczej straży pożarnej, w innych wydatki te ponoszone są bezpośrednio z budżetu danej gminy. Wielkość wsparcia teoretycznie zależy od „posiadanych sił i środków”, czyli w praktyce - od zamożności gminy oraz relacji między urzędem gminy a ochotniczą strażą pożarną. Zgodnie z art. 10 ust. 1 ustawy o OSP gmina zapewnia w ten sposób straży przede wszystkim obiekty, teren, pojazdy i sprzęt specjalistyczny, środki ochrony indywidualnej, umundurowanie i środki łączności oraz ich utrzymanie, finansuje ponadto ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej i od następstw nieszczęśliwych wypadków i badania strażaków ratowników.

Ten enumeratywnie wymieniony w ustawie o OSP katalog kosztów może być poszerzony o wszystkie wydatki mieszczące się w art. 7 ust. 1 pkt 14 Ustawy o samorządzie gminnym, a więc dotyczące zapewnienia „porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia”. Co więcej, gmina jest zobligowana do finansowania bezpośrednio ze swojego budżetu tak zwanego ekwiwalentu pieniężnego dla strażaków ratowników biorących udział w akcjach ratowniczo-gaśniczych czy szkoleniach.

Środki z budżetu państwa są przekazywane do ochotniczych straży pożarnych za pośrednictwem Państwowej Straży Pożarnej. Podział środków również nie odbywa się na zasadach konkursowych. Brane są pod uwagę przede wszystkim dyspozycyjność i mobilność jednostek, realne zapotrzebowanie lokalne, wytyczne w zakresie normatywów, klasyfikacja budżetowa (inwestycyjne *versus* bieżące) oraz zapewnienie montażu finansowego największych inwestycji w danym regionie (przede wszystkim zakupy pojazdów).

Innymi ustawowymi środkami tylko dla ochotniczych straży pożarnych są wpływy z instytucji ubezpieczeniowych. To środki, o których mowa

w art. 38-39 Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 roku o ochronie przeciwpożarowej. Zakłady ubezpieczeń są bowiem zobowiązane przekazywać Komendantowi Głównemu Państwowej Straży Pożarnej 10% sumy wpływów uzyskanych z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia od ognia na uzasadnione potrzeby jednostek ochrony przeciwpożarowej, szczególnie na zapewnienie gotowości bojowej tych jednostek, budowę i modernizację strażnic, a także propagowanie bezpieczeństwa pożarowego. Połowa z tych środków trafia za pośrednictwem Państwowej Straży Pożarnej do ochotniczych straży pożarnych. Sposób dystrybucji tych środków określa minister właściwy do spraw wewnętrznych. Realnie kryteria podziału są podobne jak w wypadku dotacji pochodzących z budżetu państwa.

Dodatkowe środki dla ochotniczych straży pożarnych przeznaczają także Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie i szesnaście jego oddziałów wojewódzkich. Odbywa się to przede wszystkim w ramach Ogólnopolskiego Funduszu Finansowania Służb Ratowniczych, obejmującego dotychczas:

- dofinansowanie zakupu specjalistycznego sprzętu wykorzystywanego w akcjach ratowniczych oraz podczas usuwania zagrożeń (przede wszystkim samochody ratowniczo-gaśnicze i specjalistyczny sprzęt pływający, nie tylko dla ochotniczych straży pożarnych),
- dofinansowanie zakupu sprzętu i wyposażenia ochotniczych straży pożarnych.

Również fundacje kapitałowe i inne fundusze publiczne udzielają wsparcia na działania strażaków ochotników - najczęściej konkursowe. Do najpopularniejszych można zaliczyć konkurs „Orlen dla Strażaków” Fundacji Orlen oraz otwarty konkurs na realizację zadania publicznego w zakresie ratownictwa i ochrony ludności „Wyposażenie w sprzęt ratowniczo-gaśniczy, remont i modernizacja strażnic jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych z terenów wiejskich” ogłaszany w ostatnim czasie przez Fundusz Składkowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników.

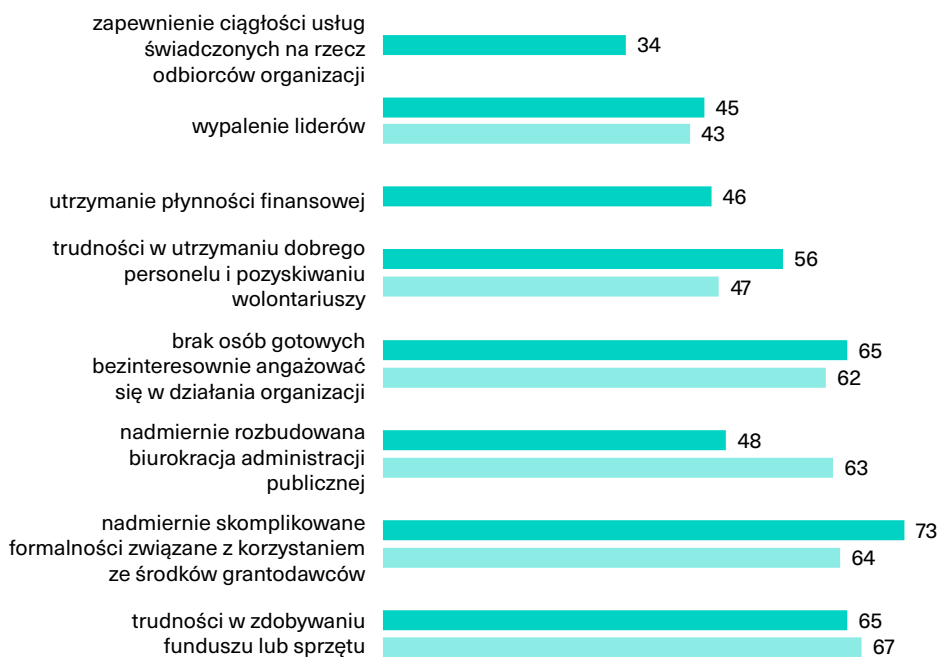
Możliwości finansowania ochotniczych straży pożarnych są więc szersze niż przeciętne stowarzyszenia. Warto jednak pamiętać o wysokich kosztach specjalistycznego sprzętu i wyposażenia osobistego strażaków oraz o specyficznej i ważnej roli w zakresie ratownictwa, którą odgrywają straże - odciążając państwo w zakresie konieczności tworzenia zawodowych jednostek i zwiększając szybkość reakcji na zgłoszone zdarzenia. A to wszystko stanowi jednocześnie ważny element budowania społeczeństwa obywatelskiego w środowiskach lokalnych.

Ze sprawozdań (raportów) ochotniczych straży pożarnych wynika, że przeciętne (medianowe) przychody jednostek (łącznie bieżące i inwestycyjne)

wynosiły w 2019 roku 30 tysięcy złotych². Jeśli chodzi o źródła przychodów, to najważniejsze są dotacje z urzędów gmin - 55% przychodów bieżących i 44% przychodów inwestycyjnych w 2019 roku. Dość znaczny udział w przychodach ochotniczych straży pożarnych miało w 2019 roku także finansowanie otrzymywane od Państwowej Straży Pożarnej - stanowiło 17% przychodów bieżących (7% dla ochotniczych straży pożarnych poza Krajowym Systemem Ratowniczo-Gaśniczym i 9% dla jednostek, które są w systemie) oraz 14% przychodów inwestycyjnych (5% dla ochotniczych straży pożarnych poza Krajowym Systemem Ratowniczo-Gaśniczym i 9% dla jednostek w systemie) (Charycka, Gumkowska 2021, s. 55-57).

Choć ogólny obraz ochotniczej straży pożarnej odbiega nieco od „przeciętej” organizacji, to jednak problemy, na jakie wskazują respondenci zarówno w badaniu ochotniczych straży pożarnych i młodzieży w nich działającej, jak i w badaniach całego trzeciego sektora, są podobne.

Ilustracja 3. Problemy, z którymi mierzą się organizacje pozarządowe w Polsce (częstość wskazań w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Charycka, Gumkowska 2021.

² Analizy dokonano na podstawie danych zbiorczych dla poszczególnych gmin (ogółem baza danych zawierała dane o przychodach ochotniczych straży pożarnych w 2278 gminach). Wartość przychodów przeciętnej (medianowej) ochotniczej straży pożarnej obliczono, uśredniając kwotę przychodów dla jednostek z terenu gminy.

W odpowiedziach badanych z ochotniczych straży pożarnych na pierwszym miejscu pojawiły się „nadmiernie skomplikowane formalności związane z korzystaniem ze środków grantodawców”. To wyzwanie jest zgłaszane przez 73% jednostek. Na kolejnym miejscu - z 65% wskazań - uplasowały się „trudności w zdobywaniu funduszy” oraz „brak osób gotowych do działania”. Najbardziej uderza jednak zwiększenie częstości występowania problemów z prowadzeniem ochotniczych straży pożarnych wskazywanych przez strażaków w badaniach z 2016 roku i z 2021 roku: aż o dziewiętnaście punktów procentowych wzrosła liczba wskazań czynnika „nadmiernie skomplikowane formalności związane z korzystaniem ze środków grantodawców”, o osiemnaście punktów procentowych - „trudności w utrzymaniu dobrego personelu” i „brak osób gotowych bezinteresownie angażować się w działania ochotniczych straży pożarnych”. W badaniu z 2021 roku dodano również możliwość zgłaszania nowych problemów. Najwięcej wskazań otrzymały „cyfryzacja wewnętrzna” (56%) i „rozbudowana biurokracja w ochotniczych strażach pożarnych” (55%). Wynika to zapewne z nowych obowiązków ochotniczych straży pożarnych związanych z cyfryzacją sprawozdawczości organizacji, koniecznością korzystania z interaktywnych formularzy wniosków, komunikacji zdalnej z międzypokoleniowym zespołem, a także wymogami dokumentacyjnymi przy ubieganiu się o jakiegokolwiek środki na działalność.

Formy aktywności ludzi młodych w ochotniczych strażach pożarnych

Z danych statystycznych Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej wynika, że w 2019 roku w Polsce funkcjonowało 6,7 tysiąca młodzieżowych drużyn pożarniczych, zrzeszających niemal 87 tysięcy członków (dziewcząt i chłopców do osiemnastego roku życia). W 42% ochotniczych straży pożarnych powołano młodzieżowe drużyny pożarnicze. Mimo różnej intensywności ich działania skala ochotniczego pożarnictwa wśród dzieci i młodzieży jest niezwykle ważna zarówno dla bezpieczeństwa ratowniczego i przeciwpożarowego kraju w przyszłości, jak i dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w małych społecznościach lokalnych. To godny wsparcia potencjał, przede wszystkim ludzki.

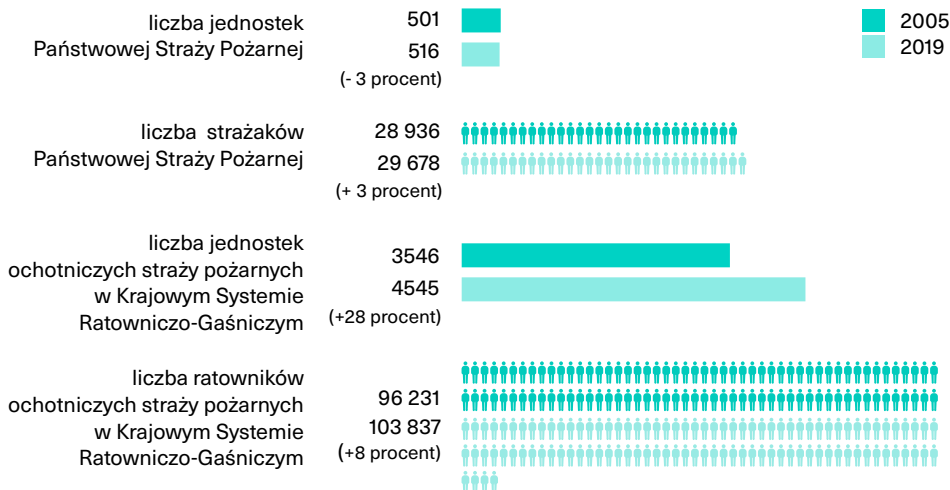
Raport z badania ochotniczych straży pożarnych i młodzieży w nich działającej, przeprowadzonych w ramach projektu „OSP - potencjał młodych”, zawiera szczegółowo zdiagnozowane procesy zachodzące w ochotniczych strażach pożarnych pod względem działalności młodych ludzi do dwudziestego piątego roku życia.

Według członków zarządów ochotniczych straży pożarnych młodzież najczęściej włącza się w działania okołoratownicze: zawody (83%), działalność ratowniczą (79%), organizację ćwiczeń ratowniczych (72%). Spośród działań

pozaratowniczych młodzi najczęściej angażują się w organizację imprez (66%) oraz projekty społeczne i edukacyjne (46%). Inne wymieniane działania to akcje charytatywne, ekologiczne, działania związane z historią lokalną. Z badań jasno wynika, że działalność ratownicza jest wciąż kluczową sferą zainteresowania ochotniczych straży pożarnych, która przyciąga ludzi młodych, ale także wykazuje stałe zapotrzebowanie na kolejne pokolenia strażaków. Sytuacja społeczna i demograficzna zmieniła się w ostatnich latach diametralnie i pozyskiwanie strażaków ochotników staje się obecnie prawdziwym wyzwaniem.

W latach 2005-2019 do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego³ - dowodzącego ochotniczymi strażami pożarnymi i koordynującego je pod względem operacyjnym - włączono 999 jednostek ochotniczych straży pożarnych (wzrost o 28%), co jednak przełożyło się na zwiększenie liczby druhen i druhowych wyszkolonych i uprawnionych do udziału w akcjach ratowniczo-gaśniczych jedynie o 7606 osób⁴ (8%) (<https://www.nik.gov.pl/kontrola>). Pokazuje to, że rezerwy osobowe dla Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego powoli się kończą, nawet mimo tego, że poza tym systemem znajduje się obecnie około 72% ochotniczych straży pożarnych. Profesjonalna praca z młodymi kadrami w jednostkach ochotniczych staje się więc olbrzymim wyzwaniem i sprawą kluczową dla bezpieczeństwa publicznego w Polsce.

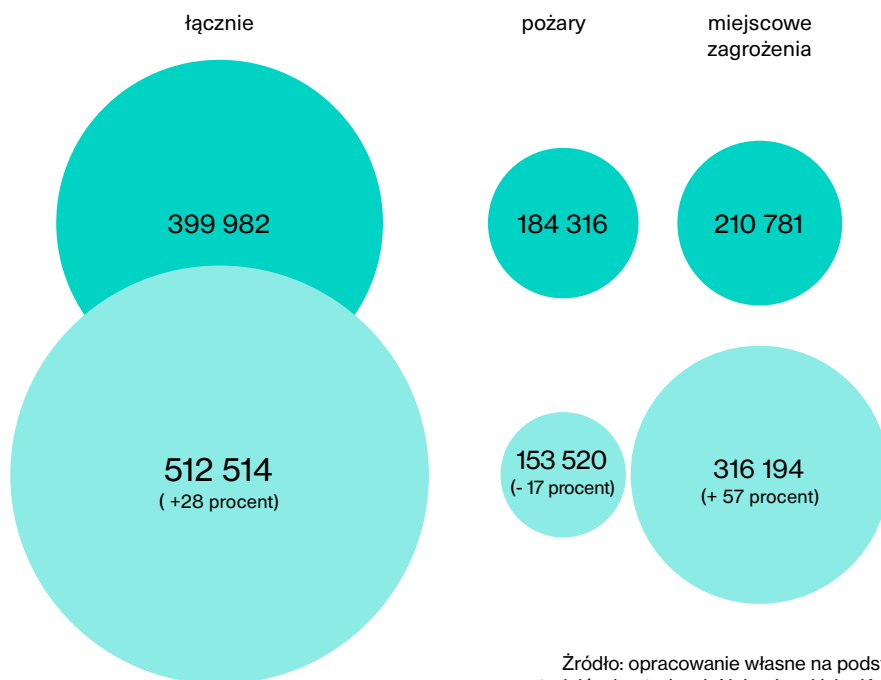
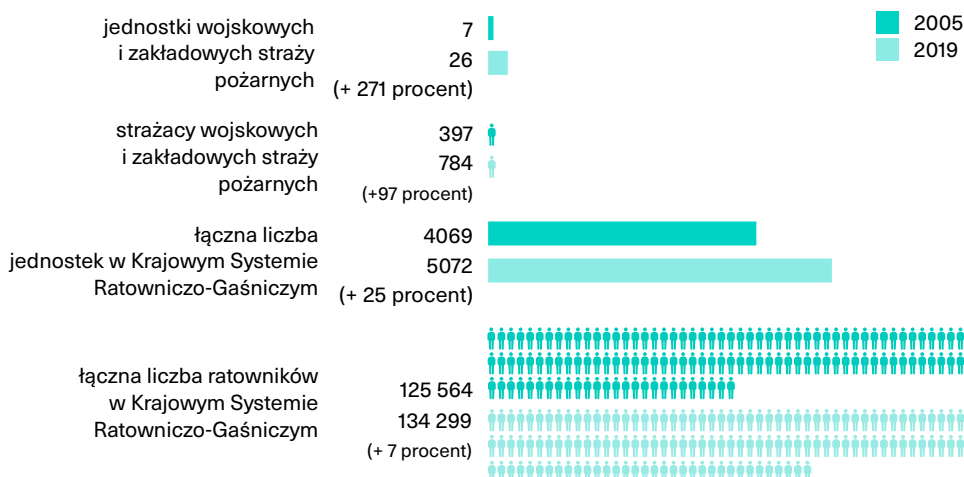
Ilustracja 4. Zmiany w strukturze Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego w latach 2005-2019

³ Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy (KSRG) to integralna część organizacji bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, ma na celu ratowanie życia, zdrowia, mienia lub środowiska, prognozowanie, rozpoznawanie i zwalczanie pożarów, klęsk żywiołowych lub innych miejscowych zagrożeń.

⁴ Druhi i drużyna - członkowie ochotniczych straży pożarnych.

MŁODZI W OCHOTNICZYCH STRAŻACH POŻARNYCH

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów kontrolnych Najwyższej Izby Kontroli (<https://www.nik.gov.pl/kontrola>).

Od lat kluczowe dla wymiany pokoleniowej w ochotniczych strażach pożarnych są młodzieżowe drużyny pożarnicze. Osoby pracujące z nimi stają jednak przed podobnymi problemami, jak inni animatorzy grup młodzieży: konsekwencje pandemii, zmiana mentalności, obniżenie motywacji, konkurencja ze strony innych aktywności, społeczność wirtualna, niekorzystna demografia, migracje młodzieży do większych ośrodków, wąska

kadra opiekunów młodzieży w ochotniczych strażach pożarnych. Z badań CBOS „Młodzież 2021” wynika, że: „Przynależność do grupy nieformalnej, stowarzyszenia, organizacji, klubu, grupy sympatyków lub ruchu religijnego deklaruje ponad jedna czwarta badanych uczniów (27%), czyli mniej niż w dwóch poprzednich dekadach i podobnie, jak pod koniec lat 90. XX wieku. Spadek zaangażowania jest prawdopodobnie uwarunkowany epidemią koronawirusa” (Roguska i in. 2021, s. 167). Widać to również w badaniach ochotniczych straży pożarnych. Aż w 58% jednostek w wyniku pandemii część działań skierowanych do młodych została zawieszona lub zakończona, a w 38% - ograniczona. Przerwanie ciągłości pracy z młodzieżą jest w ochotniczych strażach pożarnych bardzo trudne do nadrobienia - obecnie jednostki operacyjne mają trudność w uzupełnieniu swoich kadr, nie omijają ich bowiem procesy naturalnie zachodzące w środowiskach wiejskich. Jako główny powód nieprzechodzenia młodzieży z drużyn pożarniczych do ochotniczych straży pożarnych badani wymieniali wyjazd z miejscowości (79%), brak chęci lub czasu ze strony młodych osób na zaangażowanie się (62%). Na czynniki wewnętrzne, związane z relacjami w ochotniczych strażach pożarnych i młodzieżowych drużynach pożarniczych lub z sytuacją w jednostce, wskazuje łącznie 52% badanych: 25% widzi problem w mało atrakcyjnej ofercie dla młodzieży, 13% wskazuje trudne relacje międzypokoleniowe, 10% zauważa, że zniechęcający może być praktyczny brak wpływu osób młodych na ochotnicze straże pożarne, a 4% dostrzega wyzwanie w trudnych relacjach między młodymi członkami straży.

Jak w takim razie rekrutować młodych? Od jakiego wieku zacząć? Jak ich przyciągnąć, żeby było to dla nich atrakcyjne? Sylwester Witczak, prezes OSP Janiszewice i koordynator projektów między innymi z programu „Równać szanse”, w tekście *Tworzenie i działalność Młodzieżowych Drużyn Pożarniczych (MDP)* pisze: „Jeśli widzimy potrzebę organizacji młodzieżowej drużyny pożarniczej w swojej OSP to znaczy, że obieramy właściwy kierunek. Młodzież potrafi być niezwykle kreatywna, jeśli pozwolimy jej na to i będziemy mieli do niej zaufanie. Nim jednak ogłosimy wszędzie, że zapraszamy młodzież w różnym wieku, to warto odpowiedzieć sobie (w gronie strażaków) na kilka pytań. Z własnego doświadczenia wiem, że odpowiedzi nie są dla wszystkich oczywiste i takie same. Najważniejsze jest abyśmy dobrze się przygotowali na młodzież” (<https://publicystyka.ngo.pl>). I podpowiada, żeby zadać cztery kluczowe pytania:

- Po co młodzież w ochotniczej straży pożarnej?
- Po co młodzieży ochotnicza straż pożarna?
- Co zniechęca młodzież do młodzieżowych drużyn pożarniczych?
- Jakie działania dla młodzieży ochotnicze straże pożarne mogą robić wspólnie?

Odpowiedzi na te pytania szukaliśmy także z uczestniczkami i uczestnikami audycji na żywo *Młodzi w OSP* z Sylwestrem Witczakiem na YouTube. Pojawiły się bardzo konkretne pomysły na rekrutację, na przykład wskazówka, aby prowadzić ją w szkołach, wśród dzieci siedmio-, ośmioletnich, ale także, aby informacja o naborze do drużyny była przekazywana po mszy. Były również podpowiedzi dotyczące działań z młodymi ludźmi. Młodzieżowe drużyny pożarnicze dotychczas koncentrowały się w dużej mierze na rywalizacji w zawodach. Obecnie coraz większą wagę przywiązuje się do animacji pozastrażackiej i okołopożarniczej, poszukuje się nowych form pracy z młodymi ludźmi. Wśród pomysłów z audycji na żywo pojawiły się: granie w planszówki, wspólne oglądanie filmu wraz z rozmową o nim czy „rozmowa” alfabetem Morse’a za pomocą strażackich latarek. Jednak najważniejsza myśl, zdanie wielokrotnie powtarzane w czasie tego spotkania, to rozmawianie z młodymi ludźmi o tym, czego chcą, czego potrzebują i w jaki sposób chcą to zrobić. Dialog, komunikacja z młodzieżą, to właśnie podstawa zaangażowania. Daje poczucie sprawstwa, wpływu na to, jak działa młodzieżowa drużyna pożarnicza, a to jest największy motywator.

Sylwester Witczak przedstawia również ciekawe wnioski ze swoich doświadczeń: „W niektórych strażach spotykałem się z podejściem bardzo hierarchicznym i służbowym w relacjach z młodzieżą. Osobiście preferuję i polecam podejście jak najbardziej partnerskie i takie, gdzie to młodzież ma duży wpływ na to, co będziemy jako drużyna robić. Młodzież lubi mieć wpływ i decydować o zajęciach. Warto ich prowadzić i podpowiadać, co powinniśmy robić. Moim zdaniem, co potwierdziła dotychczasowa działalność, kluczem jest dawanie młodzieży przestrzeni fizycznej i mentalnej w działalności MDP. Młodzież jest bardzo kreatywna, a często zajęcia szkolne, przez natłok materiału, nie pozwalają na większą swobodę w działaniu” (<https://publicystyka.ngo.pl>).

Dla wielu młodych osób ochotnicza straż pożarna może być także atrakcyjnym miejscem obcowania z kulturą. W 2016 roku Stowarzyszenie Klon/Jawor przeprowadziło badania „Ochotnicze Straże Pożarne - Lokalne Centra Kultury”. Jak się okazało, trzy czwarte (75%) jednostek ochotniczych straży pożarnych angażuje się w działania kulturalne. Oznacza to aktywność w jednym z czterech obszarów:

- podtrzymywanie lokalnych zwyczajów i tradycji, prowadzenie izby tradycji lub kroniki ochotniczej straży pożarnej,
- opieka nad zabytkami, miejscami pamięci, miejscami kultu religijnego, kościołami,
- prowadzenie świetlicy, biblioteki lub pracowni komputerowej, organizacja zajęć dodatkowych (na przykład kół zainteresowań),

- prowadzenie orkiestry lub zespołu artystycznego (na przykład tanecznego, teatralnego, folklorystycznego, wokalnego).

Szczególnie zespoły i orkiestry są niezwykle interesującą propozycją dla młodych osób. Wprawdzie w ciągu kilku ostatnich lat liczba orkiestr strażackich zmalała (z około 800 w 2026 roku do 689 w 2020 roku), to jednak pozostały zespoły w większości oparte na dzieciach i młodzieży. Remizy strażackie wciąż są miejscami prób wielu tych grup, a ochotnicze straże pożarne prowadzą i wspierają setki tego typu orkiestr, chętnie im także patronują.

Ustawa o ochotniczych strażach pożarnych i środki przeznaczone dla młodzieżowych drużyn pożarniczych – szanse i zagrożenia dla młodych

Powoli postępuje także proces upodmiotowienia młodych ludzi w ochotniczych strażach pożarnych i nauki samorządności. Obecnie co prawda tylko w 14% jednostek funkcjonuje rada drużyny lub inne podobne ciała doradcze, które wspierają samorządność młodych ludzi w ochotniczych strażach pożarnych. W 81% młodzieżowych drużyn pożarniczych nie ma takiej struktury (Charycka, Gumkowska 2021, s. 44). Niepokoi również to, że młodzieżowe drużyny pożarnicze rzadko mają własne pomieszczenia (8%) lub własny budżet (10%). Nie pomaga to w ustabilizowaniu działalności drużyn - upodmiotowieniu i regularnemu działaniu. Tylko osoby, które poczują, że remiza jest ich miejscem, a w ochotniczej straży pożarnej mają przestrzeń do działania, również finansową, zostają tam na dłużej. Czasem ograniczone możliwości budżetowe (brak stałych dochodów) czy lokalowe (na przykład jednostka dysponuje tylko garażem i dużą salą szkoleniową) stają się okazją do tego, aby zarząd ochotniczej straży pożarnej powierzył więcej działań młodym ludziom. Podjęta w ostatnich miesiącach dyskusja nad potrzebą rozwoju ruchu młodzieżowego w ochotniczych strażach pożarnych jest pozytywnym znakiem dla chęci utrzymania ciągłości ochotniczego pożarnictwa.

Pomocne w tym zakresie są również regulacje prawne i nowe instrumenty finansowe, w tym środki przeznaczone specjalnie dla młodzieżowych drużyn pożarniczych. Ustawa z dnia 17 grudnia 2021 roku o ochotniczych strażach pożarnych silniej zakorzeniła ochotnicze straże pożarne w prawodawstwie, w wielu miejscach przywołując ich cele i zadania w odniesieniu do dziecięcych i młodzieżowych drużyn pożarniczych, zapewniła ponadto samorządowi gminnemu narzędzia bezpośredniego finansowania tego typu działalności (na przykład ubezpieczenia i szkolenia członków drużyn dziecięcych i młodzieżowych), podniosła wreszcie rangę członkostwa w młodzieżowych drużynach pożarniczych (wpisanie do ustawy, przyznanie państwowych i ministerialnych odznaczeń). Za ustawowymi regulacjami

mają iść również środki z rezerwy ogólnej budżetu państwa - w 2022 roku uruchomiono 25 milionów złotych na cele doposażenia młodzieżowych drużyn pożarniczych (ubrania, tory do zawodów drużyn, sprzęt multimedialny).

Rządowy program wsparcia młodzieżowych drużyn pożarniczych „Bezpieczeństwo mojej gminy - historia, teraźniejszość, przyszłość” nie został jeszcze uruchomiony, ale jego budżet zaplanowano na 400 milionów złotych. Program ma na celu wzmocnienie roli młodzieżowych drużyn pożarniczych, szczególnie w realizacji zadań wychowawczych i opiekuńczych, oraz ich rozwój w zakresie przygotowania do pełnienia funkcji strażaka ochotniczej lub państwowej straży pożarnej w dorosłym życiu. O programie dowiadujemy się dzięki pracom zespołu powołanego zarządzeniem ministra edukacji i nauki z 30 września 2021 roku.

Choć środki wydają się okazać, to skala potrzeb również jest ogromna. Pomysłodawcy programu nie biorą jednak pod uwagę potrzeby szkolenia opiekunów młodzieżowych drużyn pożarniczych - ich systematycznego przygotowania, doradztwa i opieki, choćby na wzór organizacji harcerskich. Pomija się również konieczność tworzenia przestrzeni i narzędzi upodmiotowienia młodzieży w działalności ochotniczych straży pożarnych z wykorzystaniem tych środków finansowych. Mimo skorzystania przy tworzeniu programu z wyników badania „OSP - potencjał młodych”, zabrakło w nim rozwiązań dotyczących samorządności drużyny: członkowie młodzieżowych drużyn pożarniczych nadal są traktowani jedynie jako odbiorcy działań, a nie ich twórcy.

Profesjonalizacja a społecznikostwo – jak się zmieniają realia w ochotniczych strażach pożarnych

Członkowie ochotniczych straży pożarnych to często również zawodowi strażacy i ratownicy medyczni, dla których ochotnicza straż jest szansą na zdobycie uprawnień, doświadczenia, prestiżu społecznego, ale także realizacji swojej misji pomagania poza czasem spędzonym w pracy. Coraz większe wymogi w zakresie dyspozycyjności i wyszkolenia druhów oraz konieczność olbrzymiego zaangażowania osób pracujących z młodzieżą w jednostkach sprawiają, że pozyskiwanie nowych kadr jest niezwykle trudne i czasochłonne. Strażacy ochotniczych straży pożarnych wysyłani są do tych samych zdarzeń co strażacy zawodowi, poza tym zwykle pierwsi podejmują działania, czasem niezwykle trudne i odpowiedzialne, jak udzielanie pierwszej pomocy ofiarom wypadków. Ochotnicze straże pożarne skupione w Krajowym Systemie Ratowniczo-Gaśniczym stały się niezwykle obciążone wymogami, które z jednej strony zapewniają bezpieczeństwo strażakom ratownikom, z drugiej jednak - wymagają od ochotników ponadprzeciętnego poświęcenia. Dla

młodych ludzi wstępujących do ochotniczych straży pożarnych jest to wyzwanie, które zarówno przyciąga, jak i często potrafi skutecznie odstraszyć.

System ratownictwa i zmiany w zakresie obrony cywilnej w Polsce idą w kierunku większego włączenia w system właśnie ochotników, nie zawsze odpowiednio przygotowanych i wyposażonych. Coraz częściej zdarza się bowiem wysyłanie ochotniczych straży pożarnych do zdarzeń typowo medycznych (z uwagi na brak możliwości wysłania zespołów ratownictwa medycznego). W najbliższych latach strażacy mają zapłacić lukę w ratownictwie medycznym - do państwowych i ochotniczych straży pożarnych będą sukcesywnie trafiały ambulanse. Ustawodawcy często zapominają, że ochotniczy ruch strażacki powstawał oddolnie - mieszkańcy danego terenu sami dbali o swoje bezpieczeństwo pożarowe - a kolejne zadania straży ochotniczych były im przydzielane stopniowo, z uwzględnieniem opinii lokalnych społeczności. Obecnie państwo mocno ingeruje w zadania ochotniczych straży pożarnych. Strażacy ratownicy nie są już typowymi społecznikami, a niezwykle cennym narzędziem realizacji zadań państwa w zakresie nie tylko ochrony przeciwpożarowej.

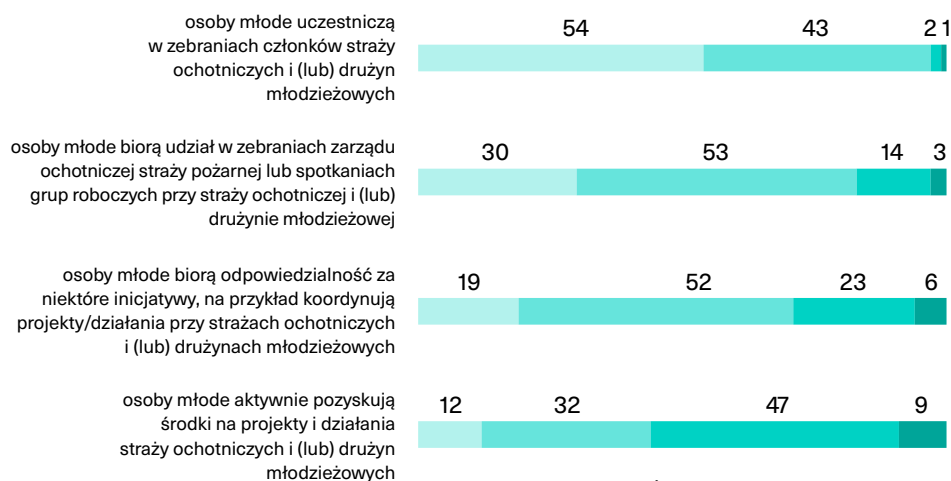
Przykładem działań ratowniczych angażujących młode (pełnoletnie) osoby może być wdrażany pilotażowo i propagowany przez Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej program Pierwszy Ratownik (First Responder). Ideą programu jest wykorzystanie potencjału ratowniczego OSP w celu zwiększenia przeżywalności w pozaszpitalnym nagłym zatrzymaniu krążenia, szczególnie na terenach wiejskich, gdzie czas dojazdu zespołów ratownictwa medycznego jest wydłużony. Program nie zakłada wyłączenia służb ratunkowych, a jedynie uzupełnienie ogniwa w łańcuchu przeżycia, jakim jest udzielenie pierwszej pomocy zgodnie z najnowszymi wytycznymi Europejskiej Rady Resuscytacji przez pierwszego ratownika znajdującego się najbliżej miejsca zdarzenia. W wypadku skutecznego uruchomienia program może być szansą na uratowanie życia wielu osób, ale także - pośrednio - szansą na zaktywizowanie druhów ochotniczych straży pożarnych (<https://pierwszyratownik.pl/>).

Profesjonalizacja w zakresie ratowniczym idzie w parze z koniecznością profesjonalizacji w zakresie organizacyjnym - zarządczym. Ochotnicze straże pożarne to wciąż stowarzyszenia rejestrowe. A złożoność kwestii formalnych związanych z prowadzeniem jednostki nie jest dla młodych członków atrakcyjna, ponieważ sprawy te zupełnie ich nie interesują, wręcz zniechęcają. Nie ma w ich prowadzeniu bezpośredniej sprawczości, a jest dużo bezpośredniej odpowiedzialności. Z wywiadów z przedstawicielami młodzieżowych drużyn pożarniczych (osoby do osiemnastego roku życia) wynika, że sprawy ochotniczej straży pożarnej nie są w ich bezpośrednim

obszarze zainteresowań, dlatego należy podejrzewać, że ich obecność na zebraniach członków i zarządu jest sporadyczna - ważne dla nich jest raczej to, co dzieje się w młodzieżowej drużynie pożarniczej.

Z badania „OSP - potencjał młodych” (Charycka, Gumkowska 2021, s. 30) wynika, że w 19% ochotniczych straży pożarnych osoby młode bardzo często biorą odpowiedzialność za niektóre inicjatywy, na przykład koordynują projekty i działania jednostek, jednocześnie w 23% ochotniczych straży pożarnych nie dzieje się to nigdy. W 12% jednostek osoby młode bardzo często aktywnie pozyskują środki na projekty i działania, w 47% - nigdy tego nie robią.

Ilustracja 5. Wpływ młodzieży na działania ochotniczych straży pożarnych i (lub) młodzieżowych drużyn pożarniczych (częstość wskazań w procentach)

Źródło: Charycka, Gumkowska 2021

Przywołane wyniki badań nie napawają optymizmem, gdyż kadra zarządzająca w ochotniczych strażach pożarnych, coraz starsza, często nie jest w stanie sprostać nowym wyzwaniom w zarządzaniu, związanym na przykład z cyfryzacją, nowoczesną komunikacją, zmiennością przepisów. W związku z tym występuje różnica poziomu między poszczególnymi jednostkami - jedne prowadzą działalność stałą i zorganizowaną, inne powoli wygaszają poszczególne sfery aktywności. Zarządzanie ochotniczą strażą pożarną prowadzącą i jednostkę operacyjną, i młodzieżową drużynę pożarniczą powoduje olbrzymie zaangażowanie formalne członków zarządu - zapewnianie regularnych dotacji, dbanie o aktualność danych strażaków ratowników, utrzymanie sprawności kosztownego sprzętu, opieka nad dziećmi i młodzieżą, a także

zarządzanie ludźmi (motywowanie, mentoring, mediacje). Niestety, wpływ na niewystarczające włączanie się młodych ludzi w zarządzanie mają również czynniki wewnętrzne - mimo że przedstawiciele ochotniczych straży pożarnych deklarują, że młodzież uczestniczy w spotkaniach członków czy nawet zarządu jednostki, a większość badanej młodzieży przyznaje, że istnieją struktury, które pozwalają przedstawicielom młodych ludzi uczestniczyć w spotkaniach władz i że zarząd jest otwarty na opinie młodych, to 61% osób młodych chciałoby mieć obecnie większy wpływ na kierunek rozwoju ochotniczych straży pożarnych. Jednocześnie 29% respondentów nie jest w stanie ocenić, czy chciałoby mieć większy wpływ, czy też nie. Aż 62% osób młodych deklaruje jednak, że w przyszłości chciałoby wziąć odpowiedzialność za kierunek rozwoju straży ochotniczych, na przykład wejść do zarządu, odmiennego zdania jest 19% respondentów.

W tym miejscu nasuwa się pytanie o częściową profesjonalizację ochotniczych straży pożarnych. Możemy wyobrazić sobie te organizacje jako udzielające profesjonalnej pomocy ratowniczej (jednostki skupione w Krajowym Systemie Ratowniczo-Gaśniczym w zasadzie reprezentują taki poziom), pracujące systematycznie z dziećmi i młodzieżą, dysponujące wykwalifikowaną kadrą. Jednocześnie bez zaplecza organizacyjnego - choćby półprofesjonalnej obsługi formalnej, prawnej, księgowej i biurowej czy korzystania przy tym z zewnętrznych usług - ochotnicze straże pożarne długookresowo po prostu sobie nie poradzą. Nie pomogą w tym również zapisy ustawy o OSP, które w art. 35 ust. 4 mówią o obowiązkowym (na wniosek zarządu OSP) bezpłatnym prowadzeniu ewidencji majątku, księgowości i rachunkowości ochotniczej straży pożarnej. Ustawodawca próbuje odciążyć ochotnicze straże pożarne na wielu polach (na przykład pomoc w prowadzeniu księgowości), ale odbiera przy tym samorządność i niezależność nadane przez Prawo o stowarzyszeniach.

Powrót do przyszłości

Problemy, z którymi mierzą się organizacje pozarządowe w Polsce, dotyczą również ochotniczych straży pożarnych. Mimo ich uprzywilejowania w finansowaniu i prawodawstwie widać, że skala działalności i coraz większa odpowiedzialność za podejmowane działania (szczególnie ratowniczo-gaśnicze) są olbrzymie. Profesjonalizacja ta wymaga zawodowstwa zarówno w działaniach merytorycznych, jak i w aspekcie organizacyjnym. Tylko odczuwalna jakość oferty ochotniczych straży pożarnych przyciągnie ludzi młodych: wysoki poziom wykształcenia, doświadczenia i sprzętu, w sferze kultury - wysoki poziom artystyczny, a w sferze aktywności młodzieży - wysoki poziom integracji społecznej.

W działaniach organizacyjnych najlepiej radzą sobie ochotnicze straże pożarne będące jednostkami samodzielnymi: samorządne, silne finansowo, mające stabilną kadre zarządzającą, obsługującą organizację od strony prawnej, finansowej czy po prostu biurowej.

Perspektywa zmiany w ochotniczych strażach pożarnych w ostatnich kilkunastu latach jest niezwykle ważna w ocenie i programowaniu dalszego rozwoju tego ruchu w przyszłości. Przyszłości, którą będą musiały tworzyć kolejne pokolenia - patrzące na sferę działalności społecznej zupełnie inaczej niż ojcowie założyciele, układające sobie priorytety życiowe w inny sposób, choć niewątpliwie czerpiące z tradycji wiele istotnych wartości i tworzące na tej podstawie swoją tożsamość. Relacje między strażackim tradycyjnym społecznikiem a nieuniknioną profesjonalizacją w sferze działań i zarządzania będą powodowały różnice w postrzeganiu prowadzenia tych organizacji. A młodzi liderzy ochotniczych straży pożarnych i osoby z nimi pracujące są obecnie kluczowym zasobem w zapewnieniu ciągłości i jakości realizacji zarówno ratowniczej, jak i obywatelskiej misji ruchu strażackiego. To oni dysponują świeżym podejściem do zarządzania, wizją rozwoju oraz kompetencjami na miarę obecnych czasów.

Zarówno z badań, jak i z realizacji całego projektu „OSP - potencjał młodych” wynika, że młodzieży w ochotniczych strażach pożarnych nie poświęca się odpowiedniej uwagi. Traktowana jest zbyt przedmiotowo, a przecież kluczem do zaangażowania jest właśnie jej upodmiotowienie, czyli dawanie przestrzeni do działania - obowiązków, lecz również możliwości decydowania, tworzenia jednostki na swoich warunkach. To wniosek dla wszystkich interesariuszy ochotniczych straży pożarnych - władz państwowych i samorządowych, a także dla samych zarządów poszczególnych straży czy ich ogólnopolskiego związku. Z uwagi na topniejące zasoby ludzkie istotne jest poszukiwanie skutecznego sposobu komunikacji z młodymi, oferowanie wysokiej jakości oferty straży ochotniczych i odpowiadanie na potrzeby młodych ludzi. Praca z młodzieżą w ochotniczych strażach pożarnych ograniczająca się jedynie do przygotowania do zawodów sportowo-pożarniczych jest niewystarczająca. Potrzeba ciągłej animacji młodych, również w szerszym zakresie, jak kultura czy rozwój lokalny.

Ochotnicze straże pożarne to nie tylko formacja mundurowa, lecz również stowarzyszenie. Straże, które w swoich szeregach mają osoby z różnymi kompetencjami i doświadczeniem, a także kobiety - zyskują. Są lepiej przygotowane do zarządzania, mają większą wrażliwość, dyspozycyjność i jakość. Inwestycja w ochotnicze straże pożarne w postaci sprzętu ratowniczego, choć niezbędna, jest niewystarczająca do ich realnego wsparcia. Nie odpowiada na wskazane potrzeby strażaków. A te w wielu kwestiach wykraczają poza sprzęt i infrastrukturę.

W rozwoju ruchu nie pomaga również instrumentalne traktowanie strażaków ochotników, szczególnie młodzieży. Wsłuchiwanie się w głos strażaków ogranicza się do przeznaczania środków finansowych, wręczania nagród oraz uchwalania często pozornie korzystnych zapisów w ustawach. Badania ochotniczych straży pożarnych pokazują potrzebę przyjrzenia się środowisku głębiej, odczytania i zaspokojenia wszystkich potrzeb strażaków ochotników. Być może trudniejszych do realizacji, ale dających długotrwałe rezultaty.

Projekt „OSP - potencjał młodych” jest realizowany w partnerstwie Związku Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej ze Stowarzyszeniem Klon/Jawor z dotacji programu Aktywni Obywatele - Fundusz Krajowy, finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

BIBLIOGRAFIA

RAPORTY Z BADAŃ

- Adamiak, Piotr, Biejał, Magda (Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”), Charycka, Beata. 2016. *Raport: „Ochotnicze Straże Pożarne - Lokalne Centra Kultury”*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Charycka, Beata, Gumkowska, Marta. 2021. *Raport z badań Ochotniczych Straży Pożarnych i młodzieży w nich działającej*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Gumkowska, Marta, Charycka, Beata, Bednarek, Julia. 2021. *Kondycja organizacji pozarządowych*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Roguska, Beata, Omyłka-Rudzka, Małgorzata, Scovil, Jonathan, Boguszewski, Rafał, Badora, Beata, Gwiazda, Magdalena, Kawalec, Iwona, Feliksiak, Michał, Malczewski, Artur. 2021. *Raport z badań ilościowych „Młodzież 2021”*. Warszawa: Fundacja CBOS.

AKTY PRAWNE I DOKUMENTY

- Ustawa z dnia 17 grudnia 2021 roku o ochotniczych strażach pożarnych (t.j.: Dz.U. z 2023 r. poz. 194, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j.: Dz.U. z 2023 r. poz. 40, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku - Prawo o stowarzyszeniach (t.j.: Dz.U. z 2020 r. poz. 2261).
- Raport NIK. 2021. *Funkcjonowanie krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego*. Warszawa: Najwyższa Izba Kontroli, <https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/pobierz,NIK-P-20-035-system-ratowniczo-gasnicy,typ,kk.pdf> [dostęp: 1 lipca 2023 roku].

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Standerska, Katarzyna. 2021. *Zarząd Ochotniczej Straży Pożarnej, cz. 1: Nie tylko prezes i skarbnik*, ngo.pl, <https://publicystyka.ngo.pl/zarząd-ochotniczej-strazy-pozarnej-cz-1-nie-tylko-prezes-i-skarbnik> [dostęp: 1 lipca 2023 roku].
- Witczak, Sylwester. 2021. *Tworzenie i działalność Młodzieżowych Drużyn Pożarniczych (MDP)*, ngo.pl, <https://publicystyka.ngo.pl/tworzenie-i-dzialalnosc-mlodziezowych-druzyn-pozarniczych-mdp> [dostęp: 1 lipca 2023 roku].
- <https://swresearch.pl/news/ranking-spoecznie-powazanych-zawodow-2022> [dostęp: 1 lipca 2023 roku].
- <https://www.youtube.com/watch?v=168y49eECCo> [dostęp: 1 lipca 2023 roku].
- <https://pierwszyratownik.pl/> [dostęp: 3 sierpnia 2023 roku].

Niniejszy tekst jest dostępny na licencji Creative Commons - Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowa. Pełna treść licencji jest dostępna na stronie internetowej: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode.pl>.